

persoonlijke zin heeft gebracht bij al degenen binnen *De Rollerdammer-gemeenschap* die zo met hart en ziel hun krachten hadden ingezet om een goed product van christelijke identiteit van dag tot dag aan de eigen lezerskring te kunnen bieden' (204).

Het voorlaatste hoofdstuk, geschreven door Breuker en Van der Ros, zet de systematiek van het boek op losse schroeven. Het is getiteld 'christelijke regionale dagbladen' en daarmee wordt gesuggereerd dat de andere, in afzonderlijke hoofdstukken behandelde, dagbladen alle een landelijke verspreiding hadden. Dat was niet het geval. De nog niet behandelde regionale titels worden in het resthoofdstuk met nog *wat faits divers* bij elkaar geveegd. Hetzelfde doen de beide auteurs in het laatste hoofdstuk dat echter een meer te waarden toegift vormt, omdat het de nieuwsbladen behandelt.

Wie op de leeftijd der zeer sterken niet in bitterheid op het afbrokkelingsproces van de christelijke pers terugblijkt, maar zich met veel energie inzet voor een zo nauwkeurig mogelijke geschiedschrijving ervan mag wat mij betreft zo'n project op een persoonlijke wijze verantwoorden. Daarom stoort het mij niet, dat Van der Ros zijn boek heeft voorzien van een sterk persoonlijk getinte inleiding. Na meer dan anderhalve eeuw hand-in-hand gegaan te zijn, verkeren levensbeschouwing en journalistiek in een moeizame verhouding tot elkaar. Journalistiek die zich geen rekenschap geeft van de worsteling van mensen met zingeving in de meest ruime betekenis verschaalt echter tot vrijblijvende informatievoorziening die niet beklift.

J. M. H. J. Hemels

K. Dibbets, *Sprekende films. De komst van de geluidsfilm in Nederland 1928-1933* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993; Amsterdam: Otto Cramwinckel, 1993, 388 blz., ISBN 90 718 9449 5).

Onmiddellijk na het woord vooraf heeft de auteur van het proefschrift over de introductie van de geluidsfilm aan het eind van de jaren twintig en het begin van de jaren dertig in Nederland een foto laten plaatsen van F. H. Beijerinck (1905-1992). Deze Nederlander promoveerde al in 1933 in Bern op een dissertatie over hetzelfde onderwerp. Het is een sympathieke geste van de promovendus om op deze wijze, jammergenoeg postuum, eer te brengen aan degene die zestig jaar eerder als tijdgenoot het belang van het onderwerp onderkende. Dibbets wil wel weten op wiens schouders hij gaat staan om zoveel jaar later en met een andere, minder technische, invalshoek zijn graad van doctor te verwerven.

Dibbets stelt zich een tweeledige vraag. In de eerste plaats wil hij weten, welke gevolgen de internationale verspreiding van de geluidsfilmtechniek heeft gehad voor het filmbedrijf en de filmcultuur in Nederland tussen 1928 en 1933. In de tweede plaats interesseert hem de invloed die vanuit Nederland is uitgeoefend op dit internationale proces. De deelterreinen waarop hij zich vervolgens gaat bewegen, zijn de filmgeschiedenis of, beter benoemd, de geschiedenis van de cinema, omdat zijn eigenlijke onderwerp primair de institutionele kant van het filmbedrijf betreft, de bedrijfsgeschiedenis en de cultuurgeschiedenis waaronder de restonderwerpen zijn samen te vatten.

Als het op het opsporen van en de omgang met zijn bronnenmateriaal aankomt, toont Dibbets zich een bedreven historicus. Hij is dan ook als zodanig opgeleid, maar werkzaam bij de opleiding film- en televisiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam die begin 1994 de eerste afgestudeerden afleverde. Grondig archiefonderzoek en de medewerking van het bedrijfsarchief van de 'gloeilampenfabriek in het zuiden des lands' hebben een schat aan tot dusverre onbenutte bronnen opgeleverd. Verder bleek de pers een rijke bron van informatie te

zijn. 'Weinig uitvindingen en innovaties hebben zo veel aandacht gekregen in de pers als juist deze', schrijft Dibbets op pagina 19. Mijns inziens maakt hij met deze opmerking een inschattingsfout. Als hij een royale steekproef uit de bewaard gebleven kranten en tijdschriften uit de negentiende en de twintigste eeuw aan een onderzoek zou onderwerpen, zou hij kunnen constateren, dat de pers sinds het begin van de industriële revolutie altijd een goede antenne heeft (gehad) voor technische snuffjes. We danken er zelfs een rijke vaktijdschriftpers aan. Dat wetenschapsjournalistiek niet iets van de laatste twintig jaar is, toont Dibbets onbedoeld ook aan. Compositorisch wordt de eenheid van het proefschrift onnodig geweld aangedaan door een keuze voor een thematische indeling, althans door niet te streven naar wat de auteur mistig omschrijft als 'een chronologische presentatie in fasen, omdat het zicht op de verschillende ontwikkelingen verloren zou gaan' (20). Vrijwel ieder hoofdstuk zou zich concentreren op een bepaalde groepering 'die nauw betrokken is geweest bij het innovatieproces, met succes of vergeefs'. De compositie van het boek is door deze indelingsdrift niet opvallend beter geworden. Door de aankondiging het—hoe dan ook historische—onderwerp anders te willen behandelen dan strikt chronologisch ontstaat een verwachting bij de lezer, waarin deze wordt teleurgesteld.

Wat betreft de stand van onderzoek haalt Dibbets op een onaardige en onterechte wijze uit naar de Duitse communicatiehistorici in het algemeen en de filmhistorici in het bijzonder. 'Wat de Duitse filmgeschiedenis betreft', aldus de auteur (18), 'bevindt de wetenschap zich nog steeds op een niveau dat de krantelezer van 1933 ook al had bereikt'. Vervolgens worden studies van Josse, Strohm en Spiker als uitzonderingen genoemd, zij het dat op de waarde ervan nog wordt afgedongen. Hier veegt de auteur met een groot gebaar weg wat ligt opgesloten in goed toegankelijke tijdschriftartikelen en slechts ten dele bibliografisch ontsloten afstudeerprojecten ('Magisterarbeiten') van studenten communicatiewetenschap en aanverwante wetenschapsgebieden. Bibliografische ijver had hem kunnen weerhouden van de uithaal naar de burens in de Bondsrepubliek. In de voormalige DDR valt nu op zijn interessegebied ook aan literatuur te komen, die tot de val van de Berlijnse Muur niet zo gemakkelijk beschikbaar kwam. Het in 1992 verschenen boek van Klaus Kreimeier, met een mooie literatuuropgave, kwam misschien te laat om nog in deze Amsterdamse dissertatie verwerkt te kunnen worden.

De omschakeling omstreeks 1930 van de bioscoopsector in vrij korte tijd zou ondenkbaar zijn geweest zonder de opmerkelijke en in zekere zin ook wel merkwaardige rol van Philips' Gloeilampenfabrieken NV. Met de 'uitvinders' werd niet altijd even zorgvuldig omgesprongen: primair was het bedrijf in Eindhoven gericht op het internationaal veilig stellen van zijn belangen. In Nederland profiteerde het van de diensten van een pionier met een bijzonder goed gevoel voor de markt: Loet C. Barnstijn. Toen de proeftuin Nederland door Bamstijn tot ontwikkeling was gebracht had Philips hem voor de internationale markt niet nodig. Bamstijn nam teleurgesteld genoegen met een gouden handdruk en deed er verder het zwijgen toe.

Philips maakte overigens de fout zich te lang op de Nederlandse markt te concentreren en was bovendien beducht voor buitenlandse avonturen. 'Door deze opstelling verloor het concern', aldus Dibbets, 'de aansluiting bij de internationale ontwikkeling, een achterstand die later moeilijk bleek te herstellen' (209).

De innovatie van de sprekende film blijkt méér dan een louter technische aangelegenheid geweest te zijn. Dibbets maakt op een boeiende wijze duidelijk, dat de geluidsfilms geen halffabrikaten, maar eindprodukten waren. Vóór de introductie van de geluidsfilm vond de filmvertoning plaats in combinatie met een explicateur en/of een orkest. De 'stomme' films kregen zo in de bioscoop voor de bioscoopbezoekers een toegevoegde waarde. De bioscoopvoorstelling veranderde met de geluidsfilm van karakter. In ieder geval verdwenen de bioscooporkesten en de bioscooporganisten, zij het niet zo abrupt als de auteur suggereert. Door — op zich begrijpelijk — de periode van onderzoek niet te overschrijden is het verdere verloop van

zo'n verdringingsproces niet uitgewerkt. Voor het taalprobleem werd uiteindelijk ook een oplossing gevonden. In Nederland werd ondertiteling normaal, omdat nasynchroniseren in het kleine taalgebied te kostbaar was.

In het onderzoekprogramma dat Dibbets zich heeft gesteld, past de neiging tot een integrale benadering van zijn onderwerp. Men kan daarom met de laatste honderd pagina's van zijn boek enige moeite hebben. Het hoofdstuk over de opleving van de Nederlandse filmproductie na de invoering van de geluidsfilm is eigenlijk een 'Fremdkörper' in het geheel. Uit dit gedeelte blijkt wel, dat Barnstijn niet alleen in de bioscoopsector, maar ook in de productiesector zijn goede koopmanschap ('innoverende kracht', schrijft de auteur) heeft getoond. Het daarop volgende achtste hoofdstuk behandelt een mislukte poging van katholieke zijde om met de Internationale Eidophon NV in Amsterdam een rol te spelen in de internationale filmindustrie. Hoe interessant ook, dit katholieke initiatief leent zich meer voor een afzonderlijk tijdschriftartikel dan voor een hoofdstuk in dit proefschrift.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan het debat over de voor- en nadelen van de sprekende film. Daarmee is de auteur echt terug bij zijn onderwerp en bij het gebruik van kranten en tijdschriften als unieke bronnen voor receptiegeschiedenis. Met respect voor deze persorganen doet Dibbets uit de doeken, dat de geluidsfilm in de jaren twintig op de wetenschapspagina van de kranten is geïntroduceerd. Zodra de techniek in exploitatie werd genomen dook het fenomeen op de financiële pagina's op. Vanaf dat moment drong de geluidsfilm ook door in de filmrubrieken en op de amusementspagina's. Hiermee drapeert Dibbets een mooie feeststrik om de zo lang als historische bronnen verwaarloosde persorganen. In zijn inleidende tekstgedeelten heeft hij de aandacht gevestigd op de introductie van de geluidsfilm als een innovatieproces. In de wijze waarop het nieuwe fenomeen in de pers verschijnt ziet hij de drie fasen van het innovatieproces (uitvinding, introductie en diffusie) weerspiegeld. Zo fraai en met zoveel positieve effecten voor de compositie valt niet alles in dit proefschrift op zijn plaats. Maar over de ontwikkeling van de cinema bij de invoering van de geluidsfilm in Nederland heeft Dibbets een prachtig boek geschreven. Beijerinck zou zich hebben kunnen verheugen over de dissertatie van deze wetenschapper van de jongere generatie, maar hij heeft de voltooiing ervan niet meer mogen beleven.

J. M. H. J. Hemels

J. van Splunter, *Kernsplijting en diplomatie. De Nederlandse politiek ten aanzien van de vreedzame toepassing van kernenergie, 1939-1957* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1993; Amsterdam: Het Spinhuis, 1993, 353 blz., ISBN 90 73052 71 8).

De laatste jaren staat het karakter van de naoorlogse Nederlandse buitenlandse politiek ter discussie. De klassieke stelling van A. van Staden cum suis luidt dat Nederland zich na de ondertekening van het NAVO-verdrag ontpopte als een trouw bondgenoot van de Amerikanen. D. Hellema, C. Wiebes en B. Zeeman hebben aangetoond dat deze these in ieder geval niet opgaat voor alle aspecten van het Nederlandse buitenlandse beleid in de jaren veertig en vijftig. De politicoloog Van Splunter beoogt met zijn proefschrift over het Nederlandse beleid ten aanzien van de vreedzame toepassing van kernenergie in de jaren 1939-1957 een bouwsteen te leveren voor dit debat. Daarvoor onderzocht hij het besluitvormingsproces dienaangaande.

De uitgangssituatie in 1945 was dat de Verenigde Staten een grote voorsprong hadden op het nucleaire onderzoeksterrein. Om hun hegemonie veilig te stellen, trachten zij zowel nucleaire